

Engelli Çocuklarda İletişim ve Oyunun Önemi

Nilgün ULUTAŞDEMİR*

ÖZET

Engelli olmak, doğuştan ve kazanılmış olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. Doğuştan olan engellilikte; doğum öncesi, doğum sırası ve anne ile ilgili faktörler çok belirleyicidir. Doğumdan sonra engelliliğe yol açan faktörler; kazalar, hastalıklar ve doğal afetlerdir. İletişim yaşamımızın her alanında ve her anında sözlü ya da sözsüz, sesli ya da sessiz kullandığımız bir araçtır. Bu derlemenin amacı, engelli çocuklarda iletişim ve oyunun önemine odaklanmaktır. Engellilik durumuna göre çeşitli iletişim yöntemleri kullanılır. Görme özürü çocukta iletişimde dokunmak önemliyken, konuşma özürü çocukta beden dilinin anlaşılması önemlidir. İşitme engelli çocukta işitsel, sözel ve işaret yöntemleri kullanılırken; Otistik çocuklarda sözel ve sözel olmayan iletişim şekilleri kullanılmaktadır. Engelli çocuklar ile iletişimin; çoğunlukla oyun aracılığı ile olmasına dikkat edilmelidir. Engelli ailelerinin çocukları ile iletişimlerini konusunda oyun kullanma metodu hakkında eğitilmeleri gereklidir. Bu konuda ailelere danışmanlık hizmeti verilmelidir. Engelli çocuklar ile iletişim bir takım çalışmasını gerektirir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, çocuk, iletişim, oyun

The Importance of Game and Communication in the Disabled Children

ABSTRACT

To be disabled can be mainly classified in two groups, the congenital disableds and the ones who have become disabled later. In the congenital disabled group the factors before the birth, during the birth and the factors dealt with the mother are significant. The factors leading to handicap after birth are accidents, diseases and natural disasters. Communication is a means which we use in all parts of our lives orally or not, voiced or voiceless. The aim of this review, is to focus on the importance of

* Öğr.Gör., Gaziantep Üniversitesi Kilis Yusuf Şerefoğlu Sağlık Yüksekokulu

communication and game in the disabled children. Various kinds of communication methods are used according to handicap situation. For the child who has seeing handicap, touching is important, but for the child who has speaking handicap, understanding the body language is important. While aural, oral and signal methods are being used by the child having hearing handicap, oral and non-oral communication methods are being used by the Autistic children. It is an obligation to be careful to communicate by the disabled children by the means of games. The families, which have disabled children, must be trained for the methods to use the games to communicate with their children. Counseling service must be supplied to the families about this fact. The communication with disabled children needs a team work.

Key Words: Disabled, child, communication, game

1. GİRİŞ

İnsan iletişimi günümüz koşullarında en önemli faktördür. İnsan; ekonomik, sosyolojik, dinsel, etiksel, hukuksal ve düşünsel yapıların ördüğü karmaşık bir bütündür. İnsanda oluşan bu değerler, giderek çoğul bir hal almıştır. Bu çoğulluk, toplum olma zorunluluğu ile özdeştir. Mülkiyet ve üretim bazında bireyi yönlendiren ve toplumsal dokunun onsuz olmaz gerekleri saydığımız bu normatif yapılar; bireyden bireye, bireyden topluma, toplumdan topluma, toplumdaki ülkelere ve giderek de evrensel düzeye ulaşmıştır. Çoğunlukla da evrenselden topluma, toplumsaldan bireyesele, kurumlaşarak yapılaşmışlardır. Bu yapılaşmanın temel ögesi her zaman iletişim olmuştur (Hargie ve Marshall, 2002).

İletişim günümüzde büyük bir önem arz etmektedir. Yeme-içme ne kadar önemli ise iletişim de o kadar önemlidir. İletişim insan ilişkilerinin her türünü içine alır. Bu bakımdan insanlar birbirleriyle iyi bir iletişim kurabildiği ölçüde gelişir, güçlenir ve başarılı olurlar. Bunu başaramayanlar yalnız başlarına kalırlar. Sıkıntıları çoğalır, bunalıma girerler.

2. İLETİŞİM

Psikoloji ile ilgili bilimsel yayınlara bakıldığında, iletişimin ne olduğu konusunda farklı tanımların bulunduğu görülmektedir. İletişim kısaca, “Bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci” olarak tanımlanabilir. Bu durumda pek çok etkinlik iletişim sayılacaktır. İki insanın karşılıklı konuşmasını iletişim sayabileceğimiz gibi, arıların bal bulunan yeri birbirlerine bildirmelerini de iletişim kabul edebiliriz. İletişimin gerçekleşmesi için iki sistem gereklidir. İki insan, iki hayvan, iki makine ya da bir insan bir hayvan, bir insan ile bir makine

(örneğin bir bilgisayar) olabilir (Dökmen, 2002). O halde iletişim; en az iki sistem arasındaki duygu, düşünce veya herhangi bir bilginin akla gelecek her türlü yollarla yapılan bilgi alışverişidir. İnsan ilişkileri açısından iletişim ise; bireylerin birbirlerini anlayabilmek için oluşturdukları bir haber alışverişidir. “Alışveriş” sözünden de anlaşıldığı gibi iletişimde, bilgi akışının iki yönlü olması beklenir. Sibernetikte bir bilgi kaynağından yek yönlü bilgi iletimine “enformasyon”, karşılıklı bilgi alışverişine ise “komünikasyon ya da iletişim” adı verilir (Eren, 1998).

İletişimin olduğu her yerde etkileşim, etkileşimin olduğu her yerde iletişim vardır. İletişimin amacı insanın kendi kendine gideremeyeceği ihtiyaçlarını, çözemeyeceği sorunlarını ve gerçekleştiremeyeceği eylemlerini yapabilmesi için ikinci bir kişiden yardım talebidir.

Her yaş grubunun iletişim becerileri farklıdır. Çocuk ile iletişimde büyüklerde olduğu gibi öğüt verme davranışı uygun bir iletişim tarzı değildir. Herhangi biri tarafından sorgulandığı, suçlandığı veya öğüt verildiği zaman, çocuğun yapıcı ve olumlu düşünmesi zordur. Bu nedenle çocuğa kendi düşünce ve duygularını keşfetmesi için ortam hazırlanmalıdır. Her yaştaki çocukla iletişimde ses tonu önemli bir boyuttur. Ses tonu çocuğun vereceği tepkiyi büyük ölçüde etkiler. Çocuklar aktif olarak dinlenmelidir (Darıca ve ark., 2002).

İletişim Modelleri

a. Laswell Modeli: Bu modelde kim? neyi? hangi kanalla kime? hangi etkiyle? sorularına uygun yanıtlar alınarak iletişim süreci ve eylemi tanımlanmaktadır.

b. Schramm Modeli: “İnsan topluluğu ve davranışları ile ilgili her dalın iletişimle ilgilenmesi zorunludur” diyen Wilbur Schramm kapsamlı ve işlevsel eğitim iletişim modelleri geliştirmiştir. İletişimin döngüsel yönünü, alıcıdan / hedeften kaynağa olan geri bildirme/yansımaya da modellerinde yer vermiştir.

c. Shannon-Weaver Modeli: Bu modelde iletişim kanallarına özel önem verilmektedir. Bu kanallarda oluşacak herhangi bir gürültü, arıza ya da engelleme nedeniyle kaynak ile alıcı/hedef arasındaki anlamların paylaşılması süreci beklenen nitelikte gerçekleşmeyecektir (Tabak, 1996).

İletişimin Özellikleri

1. İletişimde ilk izlenim (başlangıç) önemlidir. Karşı karşıya gelen iki kişi arasındaki ilk izlenimin oluşmasında, karşılaşılan kişinin beden dilinden, kullandığı kelimelere ve kişinin taşıdığı bütün aksesuarlardan içinde bulunduğu fizik ortam nesnelere kadar bir çok faktör etkilidir.

2. İletişimin temel özelliği, anlayarak kavramaktır. kendimizden farklı bir dünyayı tanımaya açık olabildiğimiz ölçüde, karşımızdaki insanın dünyasını kavrayabilir ve bir paylaşımına geçebiliriz. Önemli olan karşımızdakini değer ve davranışlarıyla anlamaya hazır olmaktır.

3. İletişim kişiye değil kişiyle yapılır. İletişim çift taraflı bir süreçtir. taraflardan biri aktif olduğu halde diğeri olaya katılmazsa iletişim kopar. kişilerin aynı ortamda bir arada olmaları iletişim içinde oldukları anlamına gelmez. İletişim süreci her iki tarafın da iletişimde aktif rol almalarıyla sürer.

4. İletişim bir bütündür. İletişim biçiminin özellikleri ve iletişim süreci, iletişimin birbirinden ayrılmayan parçalarıdır. İletişimi yalnızca sözler ya da sadece eller, gözler vb. tek bir kesit olarak değerlendiremeyiz. sözlü iletişim içeriğinin, sözsüz iletişim işaretlerinin, bulunulan ortamın, kullanılan kaynakların hepsini bütün halinde ele almak gerekir (Baltaş, ve Baltaş, 2002).

İletişim bozulursa şu durumlarla karşılaşılabilir: İnsanlar arasında anlaşma sağlanamaz, insanlar birbirlerine yabancılaşır, belirlenen bireysel, kurumsal ve ulusal hedeflere ulaşılamaz, insanlar yaşadıkları ortamlardan, çalıştıkları kurumlardan ayrılabilirler, insanlar amaçlarından vazgeçebilirler, insanlar birbirleriyle çatışırlar, ilişkilerini bozarlar, kavga ederler, hatta birbirlerini öldürebilirler, insanların yönettiği her yapı ve düzeydeki gruplarda kaos oluşabilir, darbe olabilir, insanların yönettiği uluslar birbirleriyle savaşabilir (Tabak, 1999).

3. ENGELLİLİK

Engelliliği tanımlamak hiç kolay olmayan birşeydir. Teorik yaklaşımların öncelikli hedefi konuya zemin oluşturmak ve yine konuya hangi açıdan nasıl bakıldığını göstermektir. Engellilikle en çok bilinen teorik yaklaşımlar medikal, sosyal, politik, kültürel bakış açılarıdır. Bu yaklaşımların yanı sıra engelliliğe ilgili olarak duygu ve düşüncelerin geliştirilmesine yönelik model çalışması da bulunmaktadır. Engellilikle ilgili ilk teorik yaklaşım olan medikal modelin tıpta kullanılan hastalık bakışından doğduğu bilinmektedir. Bu görüş engelliliği bireysel bozukluklar ve biyolojiye bağlı olarak açıklamaktadır. Özellikle

“normal” olmanın çok yaygın olduğu bir dönemde ortaya çıkan bu görüş, engellilerin “normal” olması için gerekenler üzerinde durur (www.denizce.com).

Engellilik ile ilgili teorik yaklaşımlardan kaynaklanan ya da bu yaklaşımlara yol açan bazı engellilik tanımları ise şöyledir (Koroğlu, 2001);

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Engelliliği 3 ayrı kategoride ele almaktadır.

1. Yetersizlik (Impairment): Sağlık bakımından psikolojik, fizyolojik ve anatomik (fiziksel) yapı veya fonksiyonlardaki eksikliği ve anormalliği ifade eder.

2. Özürlülük (Disability): Bir aktiviteyi normal tarzda veya normal kabul edilen sınırlar içinde gerçekleştirmekteki kısıtlılık veya yetersizliktir.

3. Engellilik (Handicap): Bir yetersizlik veya özür nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması veya yerine getirilememesidir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün bu tanımı engelli kişilerin “kısıtlılığı” ve “normal” olmama durumunu vurgulamaktadır. Medikal modelin temelinde yatan “kısıtlılık” ve bireysel patoloji görüşünün temelinde bu tanımın önemli etkileri olmuştur (www.denizce.com).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Bildirgesi'ne ek 3447 sayılı sakat kişilerin hakları bildirisinin 1. maddesine göre özürlü“normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar sakattır” şeklinde tanımlanmaktadır. Uluslararası düzeyde kullanılan bu iki tanıma bakıldığında “normal” ve “kısıtlanma” konusunun vurgulandığı görülmektedir. Türkiye’de üzerinde anlaşılabilir bir genel tanım ya da içerik çalışması bulunmamaktadır. Aynı zamanda engelli ve engelliliğe ilişkin birden fazla kavram kullanılmaktadır. Özellikle son zamanlarda “özel ihtiyaç grupları“ kavramı kullanılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu kavram yoksul, korunmaya muhtaç, engelli, istismara uğramış bütün ihtiyaçları da kapsadığı için çok büyük bir genelleme yapılmış olmaktadır (Darıca ve ark., 2002).

4. ENGELLİLİK VE İLETİŞİM

Gelişmekte olan ya da az gelişmiş toplumlarda engelli nüfus daha fazla gelişmiş sanayi ülkelerinde ise daha az olarak tahmin edilmektedir. Az gelişmiş

ya da gelişmekte olan toplumlarda engelli nüfusun artmasına yol açan faktörler daha fazladır ve engelli olmanın önlenmesi de zordur (www.denizce.com).

Engellilik, doğuştan ve kazanılmış olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. Doğuştan olan engellilikte doğum öncesi, doğum sırası ve anne ile ilgili faktörler çok belirleyicidir. Akraba evlilikleri, kalıtım, toplumda yaygın sağlık hizmetlerinin olmaması ya da bu hizmetlerin bölgeler arası eşit olmayan şekilde dağılmış olması, kadın eğitiminin çok düşük olması, anne olma yaşının küçüklüğü, doğum öncesinde annenin sağlık kontrollerinin olmayışı, çok çocuk dünyaya getirme, doğumun sağlık personeli gözetimi altında yapılmaması, doğum sırasında çocuk ve annenin bazı risklerle karşı karşıya kalması, bulaşıcı hastalıklar, çeşitli çocuk hastalıkları, ateşlenme ve benzerleri doğum öncesi ve doğum sırasında engelliliğe yol açan faktörler olarak sayılırlar. Doğumdan sonra kazanılmış engelliliğe yol açan faktörler olarak ise kazalar, hastalıklar ve doğal afetlerdir (Kayaalp, 2000).

Zihinsel Engelli Çocuklarda İletişim

Zihinsel Engelliler; bir başkasına fiziksel, duygusal ve düşünsel bağımlılık yaşamaktadır. Bu nedenle zihinsel engelliler ile yapılan çalışmalarda toplum, aile ve meslek grupları onların yararını en üstte tutmak durumundadır.

Mesleki çalışma açısından zihinsel engelli ile iletişime bakıldığında iki önemli öge vardır. Uzman (Öğretmen, Sosyal Hizmet Uzmanı, Hemşire, Aile ve diğer kişiler) ve Zihinsel Engelli çok önemlidir. Zihinsel Engelli ve mesleki açıdan aile ve toplum da çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Burada ele alınan iletişim uzman ve yakını olan zihinsel engellinin arasında birebir kurulan ilişkidir (www.genetikbilimi.com).

Zihinsel Engelli Çocukla karşılıklı etkileşimde önemli yer tutan öğeler şunlardır; Yardım edebilmek için ihtiyaç duyulan bilgiyi toplamak, ihtiyaçlarla ilgili duygu ve düşünceleri ortaya çıkarmak, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesini sağlamak, çalışmayı yapılandırmak, bilgi vermek, danışmanlık yapmak, teşvik etmek ve gerekli yönlendirmeleri yapmak.

Bu etkileşimi sağlamak için uzman kullanacağı iletişimde; sözel ve sözel olmayan mesajların anlamlı olmasına, mesajlarının müracaatçı tarafından anlaşılabilmesi için basit, özel ve dikkatle seçilmiş olmasına, uzmanın verdiği mesajların müracaatçı tarafından anlaşılmasına, müracaatçıyı etkileyen aile, okul, toplum gibi etmenlere özen göstermelidir (www.autism-tr.org).

Zihinsel Engellilik zeka yaşı bölümlerine göre birbirinden ayrılmaya çalışılan bir gruptur. Bir kişinin geri olmasını yani farklı olmasını sadece zeka yaşı bölümü ile gerçekleştirmek kolay değildir. Zeka tek başına anlama ve algılamada gerilik ya da normallik ile ifade edilemeyecek çok karmaşık bir süreçtir. Zihinsel Engelli olanların aile, çevre ile ilişkileri, zeka yaş bölümleri, kendi kurdukları dünyaları, etkilendikleri olaylar, algıları, korkuları, sevinçleri birbirinden çok farklı olması nedeniyle tek bir tipte zihinsel engelden ya da engelli birey tipinden bahsetmek çok güçtür. Eğitsel amaçla çocukların eğitilebilir, öğretilerilebilir olduğu ayrımı çok zor olmasına karşın yapılmaktadır (Korkmaz, 2000).

Zihinsel Engelli her zaman için zeka yaşının gösterdiği yaşta olmak zorunda kalan bir bireydir. Ancak büyür, anlar, bazen unuttur, bazen de hiç unutmaz. hassastır, duyarlıdır, kendisine nasıl yaklaşırsa o da öyle davranır (www.genetikbilimi.com). Zihinsel Engellinin her şeyi öğrenmesi her zaman mümkün değildir. Zihinsel Engellinin öğrenmesi gereken kendi başına yaşamını sürdürebilmesine yetecek bilgiler olmalıdır. Aslında bu durum aileden kaynaklanan bir güdüleme eksikliği ile de açıklanabilir. Zihinsel engellinin aile özelliği; geniş aile tipinde ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük olarak görülmüştür. Bu aileler günlük yaşam mücadelesi içinde zihinsel engelli çocuklarına özen ve dikkat gösterememiş ve çocuğun gelişimi ilgisizlik nedeniyle aksamıştır (www.denizce.com).

Zihinsel Engelli çocuğun özelliklerine baktığımızda; (a) Belleği zayıftır, kısa süreli bellekteki bilgileri uzun süreli belleğe aktarmada çeşitli güçlükleri vardır. (b) Akademik başarıları yavaştır. (c) Okula giden zihinsel engelli çocuk, normal zekaya sahip bir çocuğun bir yılda tamamladığı süreci tamamlayamaz. (d) Zihinsel engelli çocuğun dil gelişimi yavaştır ve gecikmeleri vardır. Kendini tam olarak ifade edemez. (e) Fiziksel olarak bazı devinimsel hareketler yaparlar (Korkmaz, 2000).

Eğitilebilir zeka düzeyinde olanlar kendi günlük bakımlarını gerçekleştirebilirler ve bağımsız yaşama hazırlanabilirler. Ancak bu bağımsız yaşam ve çalışma hayatları mutlaka korumalı olmak durumundadır. Zihinsel Engelli olan bireylerin ihtiyaçları diğerlerinden farklı değildir. Temel yaşam ihtiyaçları, sevgi, bağlanma ve ait olma ihtiyacı, kendini gerçekleştirme ihtiyacı, sevme ve sevilme ihtiyacı, evlilik ve neslini devam ettirme ihtiyacı söz konusudur (www.genetikbilimi.com).

Zihinsel Engelli ve Oyun

Oyun, bir iyileştirme amaçlanarak bir materyalle yaklaşımın genel adıdır. Resim çizmek, şiir, masal okumak, boya yapmak, kumla oynamak, saklambaç, hayvan taklitleri yapmak oyun kavramının içinde yer alır. Oyunda çocuğun kendisini tam olarak ifade edebilmesi ve uzmanın hiçbir önyargı olmadan onu kabul edebilmesi gerekir. Zihinsel Engelli (Engellileri ve çocukları) anlamak, onun problemini aktarmasına yardımcı olmak, problemin çözümlenmesine katılmasını ve becerilerini geliştirmesini sağlamak amacıyla oyun oynamalıdır (Korkmaz, 2000).

Oyunun çocuğun gelişimine etkileri şu şekilde genel olarak ele alınabilir; oyun çocuğun fiziksel gelişimini, zihinsel işlevlerini olumlu olarak etkiler. Çocuktaki bastırılmış duygusal enerjinin, ihtiyaç ve arzuların ortaya çıkmasına yol açar. Çocuk oyun ile sosyal kuralları, ahlaki standartları, uygun cinsiyet rollerini öğrenir. Çocuğun öğrenmesi oyun ile çok kolaylaştırılmış olur ve çocuğun yaratıcılığı gelişir ve artar. Oyunda aldığı roller aracılığı ile içgörü kazanır ve arzu edilen kişilik özelliklerinin gelişimi sağlanır. Çocuğun oyun oynamasını etkileyen birçok faktör olmasına karşın sosyal hizmet uzmanının çocukla iletişimde mutlaka onun düzeyine uygun çeşitli oyunları kurması gerekir (<http://sufizmveinsan.com>).

Çocuklar oynayarak büyürler. Oynayarak fiziksel, sosyal, kültürel bir olgunluğa erişirler. zihinsel engellilerin yaşamında da oyun ve araçlı, doğrudan yapılandırılmış oyunların yeri önemlidir (Kayaalp, 2000).

Zihinsel Engelliler ile iletişimde kullanılacak olan oyunun türünü ve nasıl oynanacağını çocuğun durumu belirler. Engelli yakınının bulunduğu yerden başlama ilkesine uyarak oyunun planlanması gerekir. Oyunu engelli yakını değil; uzman (aile, öğretmen, sosyal hizmet uzmanı, hemşire ve diğer kişiler) başlatır. Çünkü oyunun basit, anlaşılır ve aktif olması gerekir (Darıca ve ark., 2002).

Zihinsel Engelliler çoğunlukla kendilerinden yaşça küçük çocukların oyunlarını oynarlar. Çünkü onların zeka yaşları, ihtiyaç ve ilgileri o yaş özelliğini göstermektedir. Sosyal hizmet uzmanının zihinsel engelli ile kuracağı iletişim ve etkileşimde çocuk psikolojisinden yararlanması önemlidir (Kayaalp, 2000).

Zihinsel Engelliler için oyunun önemi şu şekilde ele alınabilir;

1. Oyun, zihinsel engelli bedensel alanının gelişimine katkıda bulunur. Engelli çocuğun bedensel yetkinlikleri artar, kemik ve kasların büyümesi sağlanır. Kasların gelişmesi bedensel gelişmeyi, bedensel gelişme ise sinir sisteminin gelişimini ve motor gelişimini etkiler. Bedensel ve zihinsel gelişme ve kontrol birbiri ile uyumludur.

2. Oyun ile zihinsel engelli kendi bedenini ve diğer bedenleri fark eder. zihinsel engellinin bedenine genellikle dokunma azdır. Çünkü kullandıkları ilaçlar, vücut yaraları ve düzenli kendi temizliklerini yapamadıkları için vücut kokuları vardır. zihinsel engellinin bedeni fazla kilo ya da belirli kaslarını çalıştırmadıkları için bazı farklılıklara sahiptir. bedeni ile yaptıkları uyuşmaz. Yetişkin bir zihinsel engelli üç yaşında gibi davranabilir. Bu nedenle dışarıdaki kişi dokunmaya çekinir. Ayrıca bedene dokunma zihinsel engellinin aynı şekilde cevap vereceği için engelli tarafından istismara uğrama ya da engellinin geçmişte yaşadığı bir istismar davranışını anımsayarak farklı tepki göstermesi durumuna yol açabilir. Aslında zihinsel engelli hem kendisine dokunulmasını hem de başkalarına dokunmak ister. Ancak başkalarına dokunduğunda cezalandırılır. Zihinsel Engelliler ile az fiziksel temas kurulduğu için kendi davranışlarını da ayarlayamaz. Aynı şekilde kendisine yönelik istismar davranışlarını da her zaman ayırt edemez.

3. Zihinsel Engellinin kendi bedenini benimsemesi giysileri ile yakından ilgilidir. Öz bakım becerileri gelişmediği için giysilerini temiz tutamaz ve aileler sıklıkla temizliklerini yapmadan bekletirler. Aynı zamanda zihinsel engelli çocukların yeni giysi ve beden yaşlarına uygun giysilerin önemi fark etmeyeceğini düşünen aileler onlara küçük, daralmış, eski giysileri giydirirler. Aslında zihinsel engelli zeka yaşının müsait olduğu şekilde yeniyi, güzeli ve kendisine yakışan giysiyi bilir ve böyle giyindiğinde mutlu olur. Diğer kişilerin kendisine yaklaşmadığının da farkındadır.

4. Zihinsel Engelliler kendi bedenlerini tanıyamadıklarından bu konuda duyarlılık için oyun gereklidir. Kendi bedenlerini merak ettikleri kronolojik yaşları ise oldukça ilerlemiştir. Bu durumda kendi bedenini keşfetmeye çalışan “büyümüş bir bedendeki küçük çocuk” ailesi ve çevresi tarafından cezalandırılır. Aslında o anda kendi bedenini keşfeden 3-4 yaş çocuğudur. Ancak aile ve çevre onun gelişiminden haberdar olmadığı için ceza verme davranışına yönelirler. Zihinsel engelliler ile çalışırken onların kendi bedenlerini tanımalarına fırsat verilmesi gerekir.

5. Zihinsel Engelliler çevrelerinden çok kendileri ile alışveriş içinde olduklarından çevreleri ile işbirliği ve alışverişlerini geliştirecekleri oyunları oynamaları ve paylaşımları onların yeni kuralları öğrenmelerine yol açacaktır. Böylece daha sosyal davranabileceklerdir.

6. Zihinsel Engellilerin güven duygularının gelişmesi önemlidir. Bu güven duygusu hem kendilerine hem de çevreye yönelik olarak geliştirilmek zorundadır. Bunun için de zihinsel engellinin yapabileceğinden fazlası istenmeden onların kendilerini gerçekleştirebileceklerini görmelerini sağlayacak oyunlar düzenlenmelidir.

7. Oyun oynayan zihinsel engelli empati geliştirme fırsatı bulur. Çünkü oyunu tek başına oynamaz ve üstlendiği rol ile ilgili olarak annesi, babası, arkadaşı ve diğerleri ile ilgili olarak onları anlamaya yönelir. Bu davranışını tam bilinçli bir şekilde anlamasa bile yeni davranış kalıbı öğrenmiştir ve onu uygulamaya başlar.

8. Oyun ile zihinsel engellilerin davranışsal yetkinlikleri ve bilişsel becerileri artar. Oyun ve oyunda kullanılan malzemeler engellinin yaşamına bir yenilik getirir. Bu yenilikler beden hareketlerine, bilişsel becerilerine mutlaka yansıtacaktır. Bir kedi gibi davranmakla ilgili oyunda kediyi tanıyarak ve kedinin davranışları ile kendi davranışlarının farklı olduğunu görür. Kedinin çıkardığı sesi, dört ayak üzerinde yürümesini bilişsel olarak öğrenmiştir. Oyun ve iletişim, sosyal hizmet uzmanı ve zihinsel engelli arasındaki iletişim ve zihinsel engellinin psiko-sosyal ve fiziksel gelişimi için çok önemli rol oynamaktadır (Darıca ve ark., 2002 ; <http://sufizmveinsan.com>).

Kısacası; uzman, zihinsel engelli çocuk ile iletişim kurarken onun "kısıtlılıkları" ve "anormal" yapısını çalışmanın temelinde almamalıdır. Medikal bakış açısının dışında sosyal model ve daha sonra geliştirilen yaklaşımların uygulamalarda kullanılması zihinsel engelli çocukların sorunlarının çözümlenmesinde daha gerçekçi çözümler üretilmesine yol açacaktır (Kayaalp, 2000).

Zihinsel Engelliler ile yapılan çalışmalarda kullanılacak olan iletişimin çoğunlukla oyun aracılığı ile olmasına dikkat edilmelidir. Uzmanlar, oyun ile iletişim konusunda kendilerini daha yetkinleştirecek çabalar içinde bulunmalıdır. Zihinsel Engellilerin ailelerinin engelli ile iletişimlerinde konusunda oyunu kullanmaları yönünde eğitilmeleri gereklidir. Bu konuda hizmet uzmanlar tarafından ailelere danışmanlık hizmeti verilmelidir. Çünkü aileler çocukları ile oyun oynamayı her zaman gerçekleştiremezler (Korkmaz, 2000).

Zihinsel Engelli ile iletişimde önemli bir grup da engelli ile ilgili diğer meslek elemanlarıdır. Zihinsel Engelli ile çalışma bir takım çalışmasını gerektirir. Zihinsel Engellinin yeni sosyal davranışlar öğrenmesi, kendisini geliştirmesine fırsatlar tanınması, ailelerin engelli nedeniyle karşılaştıkları sorunlarının çözümlenmesi, toplumun engelliye yönelik tutumlarının değişmesi ve onu kabul etmeleri şeklinde çok genel bir şekilde ele almak mümkündür (www.denizce.com).

Görme Engelli Çocukla İletişim

Görme engeli olan çocuklar hayatı karanlık ve ayrıntılardan yoksun olarak deneyimledikleri için şüphe duygusunu yoğun olarak yaşarlar. Bu yüzden bu çocuklarla iletişim kurarken dikkatli olmak gereklidir (www.denizce.com).

Görme engelli çocukla iletişimde öncelikle iletişimi kolaylaştırmak için kullanılabilecek yöntemler şunlardır (Persson, 2002; www.autism-tr.org); (a) Dokunmak çok önemlidir. Bu engelli çocuğun yanına gidildiğinde ya da ortamdan ayrılırken mutlaka bireye dokunulmalı. (b) İletişime geçecek kişi, erişilebilir ve pozitif olmalı, engelli çocukla beraber özel işaretler geliştirilerek kullanılmalıdır. Eğer çocuk sözel bir kaç kelime anlıyor ya da söyleyebiliyorsa cesaret verilmelidir. (c) Yürürken hastaya özgü hareketler geliştirilebilir. Örneğin eli iki kez sıkma sağa, bir kez sıkma sola gibi.

Konuşma Engelli Çocukla İletişim

İletişimde mesajların sadece %10'unun sözlerle iletildiği dikkate alındığında, sözel iletişim kuramama insanların anlaşmalarını güçleştirebilir; ancak büyük ölçüde engellemez. ses kaybı da söz konusu olduğunda iletme yolu sadece beden olabildiğinden beden dilinin anlaşılması önem taşır (Kayaalp, 2000).

İşitme Engelli Çocukla İletişim

İşitme engelli bireylerin iletişimini geliştirmeye, konuşma dili kazandırmaya yönelik birçok yöntem vardır.

a. Sözel İletişim Yöntemi (Oral): Bu yöntemin dayandığı temel ilke, işitme engelli kişinin işitenlerin dünyasında yaşamını sürdürebilmesi için, en yaygın iletişim biçimi olan sözel dili öğrenmesi gerektiğidir. İşaret dilinin öğrenilmesinin konuşma öğrenimine kıyasla daha kolay olması sözel dil gelişimini engelleyebileceği için sözel iletişim yönteminde işarete yer verilmez. Bu yöntemde işitme eğitimi, dudaktan okuma ve konuşma öğretimine ağırlık

verilir.İşitme engelli bireyi, ana dilini konuşabilir ve konuşulanı anlayabilir hale getirmeyi amaçlayan bir yöntemdir (Persson, 2002; www.autism-tr.org).

b. İşaret Yöntemi (Manuel) (Aydın, A.; Kayaalp, İ.; www.Autism-Tr.Org): Duygu ve düşünceler, nesnelere, belli bir dilin harfleri veya konuşma sesleri, beden hareketlerinden oluşturulan ve görsel olarak algılanan işaretlere benzetilmeye çalışılarak iletişim sağlanır. Özellikle çok ileri derecede işitme kaybı olanlar tarafından kullanılan bir iletişim şeklidir. İşaret dilinin ilden ile, okuldan okula, sınıftan sınıfa ve hatta öğretmenden öğretmene farklılık gösteriyor olması ve kullanılan işaret sisteminde belli bir standardın olmayışı, bu yöntemle ilgili olarak yaşanan bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

c. İşaret Dili: Bazı nesne ve fikirlerin işaretlerle anlatılmasından oluşur. İşaret dili, konuşulan dillerin yapılarından farklı bir gramatik yapıya sahip bir dil olarak işaretlerle (el, kol biçimleri, hareketler) ifade edilen bir iletişim sistemidir.

d. Parmak Alfabeti: Belirli bir dilin harflerini parmaklarla görülür hale getirmeye dayanır. Bu yöntemle göre işitme engelli kişi parmaklarıyla havada yazı yazarak iletişim kurar.

e. Belgili (İşaretli) Konuşma: Dilin konuşma seslerini elle belirtmeye dayanmaktadır. Her ses için bir özel işaret kullanılmaktadır (www.autism-tr.org).

f. Total Yöntem (Persons, 2002; <http://sufizmveinsan.com>; www.autism-tr.org): İşitme engelli bireylerin kendi aralarında ve diğer insanlarla en etkili iletişimi kurabilmelerinde işitsel, sözel ve işaret yöntemi gibi toplumda geçerli tüm iletişim biçimlerinin birleşiminden yararlanmasını amaçlayan bir yöntemdir.Bu yöntemin temelini, yöntemin bir araç olduğu ve aracın amaçlarla uyum içinde olması gerektiği düşüncesi oluşturmaktadır.

g. İki-Dil Yöntemi (Bilingual) (Person, 2002; www.autism-tr.org): İşitme engellilerin eğitiminde, yeni sayılabilecek bir yöntemdir.Genel olarak erken yaşlarda, iki dilin eşzamanlı olarak öğrenilmesine dayanır. İşitme engellilerin eğitimi açısından bakıldığında işaret dilinin ilk dil, sözel dilin ikinci dil olarak öğrenilmesi şeklinde tanımlanabilir. Burada herhangi bir dilin, diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. İşaret dili yetkin bir şekilde konuşulmaya başlandıktan sonra, sözel dilin, özellikle de okuma yazma boyutunun öğretilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımda, çocuğun (1 yaş gibi) erken bir yaşta

işaret dilini öğrenerek, iletişim boyutundaki tüm sorunlarının çözümlenerek akademik bilgilere hazır bir hale gelmiş olacağı düşünülür.

İşitme özürlü olan çocukla iletişim kurarken dikkat edilmesi gereken ilkeler (<http://sufizmveinsan.com>; Korkmaz, 2000); (a) Birey tamamen işitme özürlü olmayabilir. Bu yüzden öncelikle ortamdaki diğer ses ve gürültüler azaltılmalıdır. (b) İşitme özürlü olan bireyler söylenen kelimeleri anlamak için dudak hareketlerini okumaya gereksinim duyarlar. Bu nedenle ışığın yeterli olmasına dikkat edilmeli, Konuşurken el ile ağız ve yüz bölgesinin kapatılmasına engel olabilecek hareketlerden kaçınılmalıdır. (c) Konuşmaya başlamadan önce bireyin dikkati çekilmelidir. göz ilişkisi kurulduktan sonra konuşmaya başlanmalıdır. Gerekirse eline veya omzuna hafifçe dokunulabilir. (d) Açık net ve bağırmandan yüksek ses tonu ile konuşulmalıdır.bağırma konuşulan sesin açık olmayışına neden olur. Çok yavaş konuşmak,çok hızlı ya da kelimeleri abartarak söylemek anlaşılmayı güçleştirir. (e) Eğer birey konuşulanları anlamamışsa aynı cümleyi tekrar etmek yerine başka kelimelerle yeni bir cümle kurulmalıdır. (f) Yüz ifadesi ve mimikler doğru kullanılmalı ve abartıdan kaçınılmalıdır. (g) Eğer bireyin anlattıklarını anlamıyorsa önemsemek yerine bireyin tekrarlaması istenmelidir. (h) Duyma özürlü olan bireylerle yazarak veya onunla ortak bir işaret dili oluşturarak iletişim kurulabilir.

5. OTİSTİK ÇOCUKLA İLETİŞİM

Çevredeki bireylerle iletişim kurmada yetersiz olma otizmin özelliklerindedir. İletişimdeki bozukluk otistik çocuklarda belirgin ve kalıcıdır. Bu yetersizlik Otistik çocukların sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerini etkilemektedir (Sucuoğlu ve ark., 1998).

Akademik ve sosyal gelişimin temeli iletişimdir. Otistik çocuklarda da iletişim becerisi yetersizdir. Bu yüzden otistik çocuklarda eğitime iletişim becerileri eğitimiyle başlanmalıdır. Çünkü eğitim-öğretim için düzgün bir iletişim kurma becerisi gereklidir (Okan ve Okan, 2006).

İletişimi eğitim-öğretim açısından sözel ve sözel olmayan iletişim şeklinde görebiliriz. Otistik çocuklar bu iki iletişimle ilgili olarak eğitim almalıdır. Gerek iletişim becerilerinin gerekse akademik ve sosyal becerilerin ön koşulu verilen komutları yerine getirebilme becerisidir. Her otistik çocuk için öncelikle bu konu üzerinde durmalıdır (Sucuoğlu ve ark., 1998).

a. Sözel Olmayan İletişim: Dil gelişimindeki yetersizlik otizmin ilk belirtisidir. Bebeklerin ilk yılında görülen gülümseme, el sallama gibi bazı hareketler sözel iletişimin başlangıcıdır. Norm içi olarak kabul ettiğimiz bebeklerin seslere güldükleri, hareket eden nesnelere takip ettikleri görülürken otistik çocuklar sadece gıdıklandıkları, havaya atıldıkları zaman güldükleri görülmüştür (Okan ve Okan, 2006; Kulaksızoğlu, 2003).

Otistik bebekler isteklerini ağlayarak, çığlık atarak belirtmektedir. İlerleyen zamanlarda ise iletişim kurmak için yetişkinin elini tutarak çekerek isteklerini belirtirler. Fakat bunu yaparken bile yetişkinin yüzüne bakmazlar (Sucuoğlu ve ark., 1998).

b. Sözel İletişim: Sözel olarak iletişim kurabilen otistik çocuklar da vardır. Fakat bunların konuşmaları ve ses tonları tekdüzedir. Bu çocuklar konuşmaya çok fazla istekli değildirler. Konuşmayı iletişim başlatmak amacıyla kullanmazlar. İhtiyaçlarını genellikle tek kelimeyle belirtirler (Kayaalp, 2000; Okan ve Okan, 2006; Kulaksızoğlu, 2003).

Bu Çocukların Konuşmayla İlgili Problemleri; Konuşulanları anlamada güçlük, ekolali (Çocuğun; konuşma sırasında söylenenleri ya da günler, aylar önce duyduğu sözleri tekrar etmesidir), gramer bozuklukları, zamirlerin yer değiştirilerek kullanılması, edatların uygun yer ve zamanda kullanılması (Sucuoğlu ve ark., 1998).

Otistik Çocukların İletişim Alanındaki Özellikleri: (a) Konuşma dili kullanması gecikir veya hiç gelişmez. (b) Başkaları tarafından başlatılan konuşmaya tepki vermez, anlamıyor, duymuyor izlenimi verirler. (c) Karşılıklı konuşmayı başlatma ve sürdürme yoktur.gereksinimi dışında iletişim aracı olarak dili kullanmazlar. (d) Şahıs zamirlerini karıştırırlar.'ben' yerine 'sen' kullanırlar veya kendinden 3. tekil şahıs olarak söz ederler. (e) Sözcükleri kendine özgü olarak kullanırlar. (f) Normal bir konuşma akıcılığı yoktur, tonlama yerine mekanik veya tek düze bir ses tonu ile konuşurlar (Person, 2002).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

İletişim dikkatli bir değerlendirmenin sonunda yapılmaya başlanmalıdır. Bu değerlendirmeyi yapıp engelli çocuğa uygun aktiviteler seçecek kişi bu konuda uzman (Öğretmen, Sosyal Hizmet Uzmanı, Hemşire, Aile ve diğer kişiler) olmalıdır. Aktiviteler çocuğun gelişimsel düzeyine, dikkatini toplama süresine, hafıza kapasitesine ve el becerisine uygun olmalıdır. İletişimde kullanacağınız dil

çocuğun düzeyine uygun olmalıdır. İletişim problemi olan çocuk için kısa ve net cümleler kullanmak önemlidir. Çocukla çalışmanızı belirli bir rutine oturtmanız uygun olacaktır. Çalışma için çocuğunuzun aç ve uykusuz olmadığı bir saati seçin ve bunda tutarlı olmaya çalışın. Birden çok çocuğunuz varsa onların beraber oynaması da önemlidir. Bir tek uzun çalışma seansı yapmaktansa iki kısa seans, 10-15 dakika yapmaya çalışın. Çocukla konuşurken onun göz seviyesine inin ve ona bakarak konuşun. Çocuğunuza komut verirken kısa ve net cümleler kurun özellikle komut kelimesini örneğin, “buraya gel.” gibi vurgulayarak söyleyin. Çevrede çocuğun dikkatini dağıtacak uyaranların olmamasına dikkat edin. Çocuğun dikkatini toplamasını kolaylaştırmak için abartılı mimikler, tonlamalar ve sesler çıkartmaktan kaçınmayın. (Aydın, 2003; Korkmaz, 2000).

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, ülkemizde özürlülerle ilgili veri eksikliğinin hizmet sunumunda yaşanan sorunların başlıca nedeni olduğu görüşünden hareketle 2002 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü ile işbirliği içerisinde Türkiye Özürlüler Araştırmasının gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Genel sonuçları 2003 yılı Aralık ayında açıklanan araştırma sonuçlarına göre, ülkemizde nüfusun %12.29'unu özürlüler oluşturmaktadır (<http://www.ozurluler.gov.tr/egitim/ttr.htm>).

Bu sonuçlarla; hizmet sunumunda yaşanan sorunların çözümlenmesi bizlere düşmektedir. Öğretmen, Sosyal Hizmet Uzmanı, Hemşire, Aile ve toplum olarak üzerimize düşen bu sorumluluğu yerine getirmek için takım çalışmaları yapmalı, engelli çocukların engelsiz yaşamalarını sağlamalıyız. Öncelikle toplumun engellilere yönelik yanlış anlayış ve önyargıların değiştirilmesine yönelik çalışmalar yapmalıyız. Engellilik durumlarına özel iletişim yöntemlerini ve oyunu kullanarak onları topluma kazandırmış oluruz. Engellerine rağmen yaşamlarından zevk alarak hayatlarını sürdürmelerine olanak tanımış oluruz.

KAYNAKLAR

Aydın, A. (2003); “Otizmde İlk Adım”, 1. Basım, **Epilson Yayıncılık**, İstanbul.

Koroğlu, E. (2001); Amerikan Psikiyatri Birliği: Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması El Kitabı, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, **Hekimler Yayın Birliği**, Ankara.

Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2002); Beden Dili, **Remzi Kitabevi**.

Darica, N., Abidoğlu, Ü. ve Gümüşçü, Ş. (2002); Otizm ve Otistik Çocuklar, 3. Basım, **Özgür Yayın**, Ankara

- Dökmen, Ü. (2002); İletişim Çatışmaları ve Empati, **Sistem Yayıncılık**, 20. Baskı, İstanbul.
- Hargie, O. and Marshall, P. (2002); Interpersonal Communication: **A Theoretical Framework**. A Handbook of Communication Skills, London Routledge.
- <http://www.denizce.com/5.asp> (Erişim: 20.11.2006)
- <http://www.genetikbilimi.com>(Erişim: 20.11.2006)
- <http://www.autism-tr.org> (Erişim: 19.11.2006)
- <http://www.sufizmveinsan.com> (Erişim: 19.11.2006)
- <http://www.ozurluler.gov.tr/egitim/ttr.htm>. (Erişim: 17.05.2007)
- Eren, E. (1998); Yönetim ve Organizasyon, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tabak, R. (1996); **T.C. Sağlık Bakanlığı Açs-Ap Genel Müdürlüğü, Japon Uluslar Arası İşbirliği Kuruluşu**, İletişim ve Eğitim Araçları, Ankara.
- Kayaalp, İ. (2000); “Sos Otizm Ve İletişim Problemi Olan Çocukların Eğitimi”, 1.Basım, İstanbul, **Evrin Yayınevi**.
- Korkmaz, B. (2000); “Yağmur Çocuklar Otizm Nedir?” 2.Baskı, **Doğan Kitapçılık**, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (2003); “Farklı Gelişen Çocuklar” 1.Baskı, İstanbul.
- Okan, K ve Okan, N. (2006); “Evimizdeki Engelli (Anne Baba El Kitabı)”, 1.Baskı, Fora Baskı, Ankara.
- Persson, S. (2002); “Otistik Zeka ve Seviyeleri Otizm”, 2. Basım, İstanbul, **Sistem Yayıncılık**.
- Sucuoğlu, B., Akıncı, A., Gümüştü, Ş. ve Pişkin,Ü. (1998); “Otistik Çocuklar ve Eğitimleri”, Ankara.
- Tabak, R. (1999) Sağlık İletişimi, Ankara.